

Speel Risk met het hoger onderwijs!

CASUS Valerie De Craene & Michiel van Meeteren

In Vlaanderen en Nederland wordt het hoger onderwijs verondersteld een voortrekkersrol te spelen in het creëren van een kenniseconomie. In welke mate zetten universiteiten zich werkelijk in voor dat collectief doel? De financiering en hun ruimtelijk gedrag vertellen een ander verhaal. Men speelt vooral onderling een spelletje landjepik.

Van oudsher zijn Vlaamse universiteiten sterk verankerd in de eigen streek. Een ruimtelijke logica die enkel werd doorbroken door de verzuiling. Zo wil het cliché dat West-Vlaamse studenten voornamelijk aan de Katholieke Universiteit Leuven studeren omwille van godsdienstige redenen. De extra pendelafstand om op tijd in het weekend van de ouderlijke koelkastvulling te genieten wordt alleen dan voor lief genomen. In de loop der tijd zijn er dus ook territoriale rivaliteiten tussen Vlaamse universiteiten ontstaan die lijken op twistende voetbalclubs. Daarom schoot het menig Gentenaar in het verkeerde keelgat toen men in het Gentse openbaar vervoer en in de lokale bioscoop opeens een reclameboodschap kreeg voorgeschoteld dat je vanaf nu je KU Leuven diploma in Gent kunt halen! De titel van de bijbehorende website 'hoeverwiltgaan.be' zegt veel. De aanwezigheid van de associatie KU Leuven in Gent is te verklaren uit het fusiebeleid van die universiteit dat veel katholieke hogescholen heeft 'ingekanteld' tot een landsdekkende katholieke onderwijs- en onderzoeksmachine. In dat opzicht hoef je nu inderdaad fysiek minder ver te gaan om in 'Leuven' te studeren.

Aangezien Vlaanderen net zo hard seculariseert als de rest van Europa, speelt bij deze concurrentieslag iets anders dan een hernieuwde oprisping van vroomheid. De website suggereert immers ook dat je misschien wetenschappelijk wel 'verder gaat' als je aan de Katholieke Hogeschool Sint-Lieven in Gent in plaats van de Universiteit Gent je onderwijs geniet. En omdat alle Vlaamse universiteiten mee doen aan dit inkantelingsspel heeft de inlijving van hogescholen nog het meest weg van een spelletje Risk. Wat drijft een universiteit om zich als een

soort imperator te gedragen die onafhankelijke scholen overneemt? Op zichzelf past het in het beeld van een universiteit als onderneming. Maar is het gedreven door en/of bevorderlijk voor de kenniseconomie die de ondernemende universiteit moet realiseren?

De belofte van 'kenniseconomie'

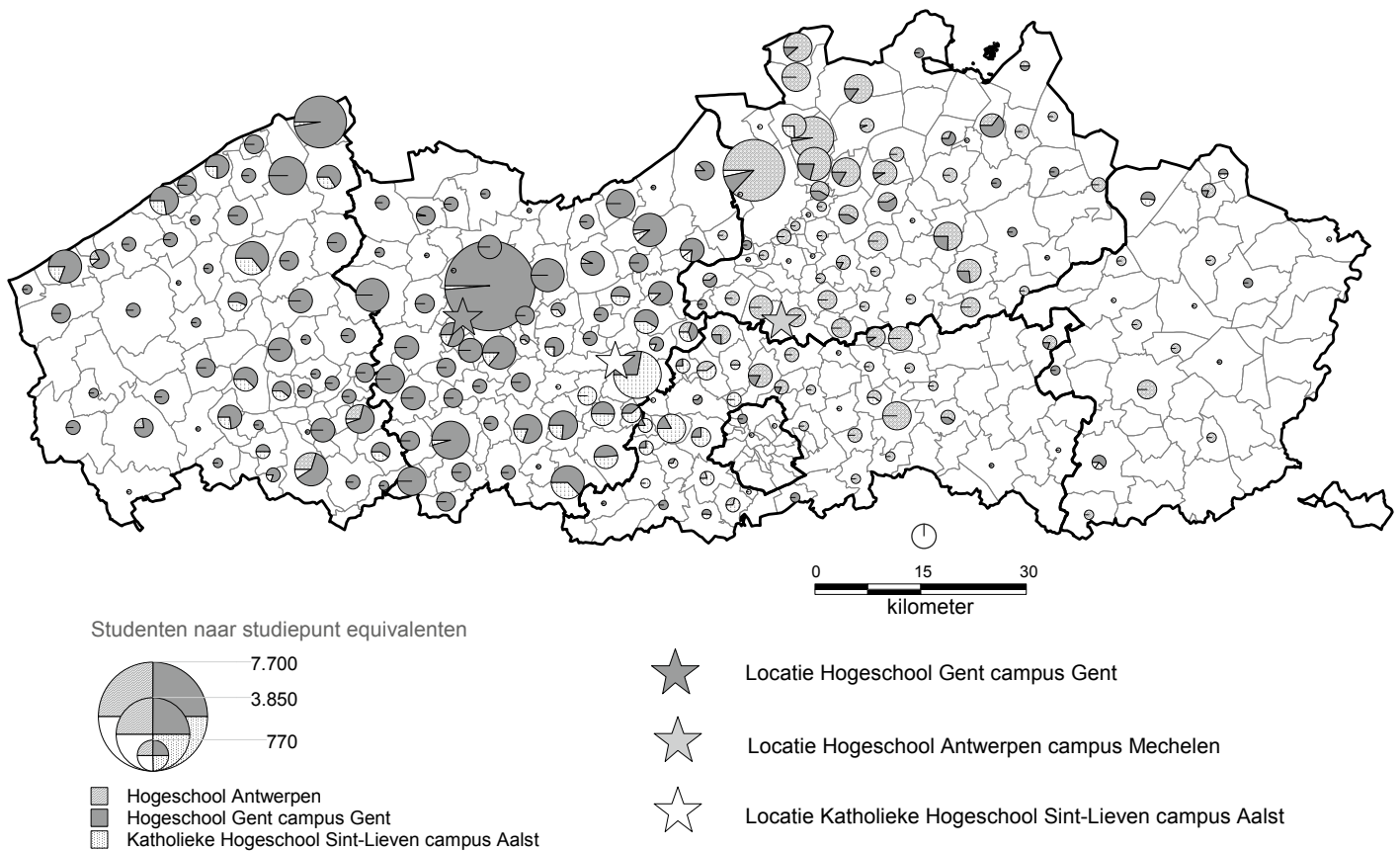
Het vertoog van een 'kenniseconomie' impliceert dat we als samenleving verwachten dat universiteiten hun strategie aanpassen aan de 'noden' die de kenniseconomie veronderstelt. Men zou verwachten dat universiteiten studenten opleiden tot producenten van kennis die tot economische groei kunnen leiden en kunnen voorzien in de hypergespecialiseerde arbeidskrachten die een economie gebaseerd op innovatie vraagt. Ruimtelijk doorgedacht verwachten we dan een beleid waar studenten worden gestimuleerd te kiezen voor de universiteit die het beste bij hun eigen talenten past, onafhankelijk van de locatie van die onderwijsinstelling. Dit impliceert dat universiteiten en hogescholen worden verondersteld samen te werken binnen een bepaalde regio, en zich onderling onderscheiden door specialisatie, excellentie en kwaliteitsvol onderzoek en onderwijs. Kortom: in een kenniseconomie functioneren de instellingen van het hoger onderwijs als complementaire entiteiten, eerder dan als concurrenten. En inderdaad: als men kijkt naar de beleidsvisie van bijvoorbeeld de Universiteit Amsterdam (UvA), dan worden volgende speerpunten naar voor gebracht: excellentie, differentiatie, internationalisering en selectie- en matchingprocedures. Je zou kunnen stellen dat de Leuvense concurrentie in Gent hieraan bijdraagt als ze de Gentse Universiteit stimuleert tot beter onderwijs. Tegelijkertijd zou het ook kunnen leiden tot verarming als haar fusiebeleid op niets anders gericht is dan met een gestandaardiseerd product marktaandeel van Gent af te snoepen. Cruciaal is de vraag of studenten hun keuze laten afhangen van de kwaliteit van het onderwijs of door het ruimtelijke aanbod?

Wat drijft een universiteit om zich als een imperator te gedragen?

Financiering

Gaat het de universiteiten inderdaad om 'hoogwaardig' innovatief onderzoek en onderwijs, zoals hun reclamefolders en beleidsstukken ons keer op keer vertellen, of hebben universiteiten er vooral belang bij om op massaproductie te draaien? Voor welk gedrag wordt de universiteit 'beloond'? We nemen de geldstromen van en naar het hoger onderwijs onder de loep.

De financiering van universiteiten en hogescholen loopt in Vlaanderen en Nederland gelijkaardig. Er zijn vier grote inkomstenstromen te onderscheiden: de rechtstreekse overheidsbijdragen, de onrechtstreekse overheids subsidies via onderzoekscentra zoals FWO (Vlaanderen) of NWO (Nederland), financiering uit de industrie en ten slotte inkomsten van andere organisaties en particulieren. Daarnaast moet men nog de inkomsten rekenen van de collegegelden en de opbrengsten van sociale

Ruimtelijke verspreiding van de rekrutering voor de opleiding vastgoed. Copyright: Aard- en Omgevingswetenschappen KU Leuven. Data: databank Tertiair Onderwijs Vlaanderen. Cartografie: Valerie de Craene.

verhuring. Voor de Universiteit Leuven (KU Leuven) zijn al deze stromen samen in 2012 goed voor €771,1 miljoen inkomsten, waarvan 36% uit de eerste geldstroom, 16% tweede geldstroom, 15% derde en ten slotte 16% vierde geldstroom. De inschrijvingsgelden en opbrengsten van de sociale huur komen neer op 9% van de totale inkomsten, giften en schenkingen (1,2%) en andere bedrijfsopbrengsten (6,81%) zijn samen ook nog goed voor 51 miljoen euro.

Belangrijker nog dan de hoeveelheid inkomsten zijn de criteria waarop die inkomstenverdeling tot stand komt. Immers, universiteiten zullen proberen hun inkomsten te maximaliseren door zo goed mogelijk te scoren op de geldende criteria. We richten ons in dit artikel voornamelijk op onderwijs. Allereerst omdat de resultaten van onderzoeksfinanciering veel moeilijker te meten zijn, maar ook omdat hier niet automatisch meer-is-beter geldt. Giovanni Dosi, een van de belangrijkste pioniers van het kenniseconomievertoog, stelt dat fundamenteel onderzoek en daaraan gekoppeld hoog opleidingsniveau eigenlijk belangrijker is dan snelle valorisatie door de universiteit zelf, zelfs als we 'harde euro's' als doel van een kenniseconomisch beleid hebben. Ten tweede is onderwijs op afdoende schaal voor een universiteit vaak een cruciale financiële bouwsteen waarop goed onderzoek kan gebeuren, omdat inkomsten uit onderwijs 'voorspelbaarder' zijn.

De voornaamste financieringscriteria voor onderwijs in Vlaanderen en Nederland zijn het aantal ingeschreven generatiestudenten en het aantal uitgereikte bachelor- en masterdiploma's. Voor de KU Leuven blijkt dat maar liefst 216 miljoen euro te bedragen. Dit komt neer op 28% van de totale inkomsten van de universiteit. Aangezien dit exclusief

uitgereikte doctoraatsdiploma's is, komen we tot de conclusie dat niet minder dan 37% van de inkomsten van de universiteit afhankelijk zijn van het aantal inschrijvingen en afgestudeerden. Dit is een aanzienlijk deel van de 'vaste' inkomsten van een universiteit. Op basis van een schatting met gegevens van het Rathenau instituut, de Vereniging van Universiteiten (VSNU) en het jaarverslag van de UvA uit 2012 komen we voor Nederland op een gelijkaardig percentage van rond de 40% voor die universiteit uit.

Concurrentie

Nu, die vaste inkomsten zijn relatief. Immers, zowel in Vlaanderen als in Nederland geldt dat er een vast bedrag wordt voorbehouden voor het hoger onderwijs. Dat geld wordt daarna verhoudingsgewijs verdeeld over de verschillende instellingen. Dit houdt in dat als alle universiteiten meer studenten krijgen, er minder geld beschikbaar is per student. Als een universiteit evenveel inschrijvingen heeft en andere universiteiten hebben een stijging, dan krijgt deze universiteit minder subsidies. Met andere woorden: universiteiten en hogescholen moeten niet alleen proberen meer studenten aan te trekken, ze moeten vooral relatief gezien meer studenten aantrekken dan de andere universiteiten. Dit zorgt ervoor dat instellingen in het hoger onderwijs er alle baat bij hebben om onderling te concurreren, en daarom eerder voor kwantiteit dan kwaliteit zullen gaan. Voor een universiteit is het nu eenmaal goedkoper om in te zetten op de grotere opleidingen, zoals bijvoorbeeld economie of rechten, aangezien het hier om routinewerk gaat waarbij de meerkost voor een extra student minimaal is. Een student in een gespecialiseerde masteropleiding zal meer inspanningen vergen dan het

afleveren van een gestandaardiseerd bachelordiploma. Bovendien worden de universiteiten vanuit de overheid ook nauwelijks beloond voor het leveren van kwaliteit. Van alle toelagen die rechtstreeks gerelateerd zijn aan onderwijs, zijn er nauwelijks criteria die de kwaliteit van de diploma's evalueren, of die flexibilisering en excellentie belonen. De vraag is hoe studenten hiermee omgaan. Indien zij kritisch zijn en kwaliteit als basis voor hun studiekeuze nemen, zou het gebrek aan beloning voor kwaliteit kunnen worden gecompenseerd door een hogere opkomst van studenten.

Ruimtelijk patroon

Uit onderzoek blijkt echter dat de grote meerderheid van studenten hun studiekeuze niet primair laat afhangen van de kwaliteit van de opleiding. De kwaliteit van de stad, maar ook een goede bereikbaarheid vanaf het ouderlijk huis zijn belangrijke(re) motieven. Daaruit kunnen we veronderstellen dat er een relatie is tussen de studiekeuze van een student en het al dan niet beschikbaar zijn van die opleiding in de buurt. Vanuit het kenniseconomisch vertoog verwachten we een diffuus geografisch patroon van opleidingen, waarbij studenten kiezen in functie van hun profiel en kwaliteit van de opleiding.

Doordat voor studenten bereikbaarheid echter belangrijker is, ontstaat er een opdeling van marktgebieden in kleinere gebieden. Dit patroon wordt bepaald door twee mechanismen. Enerzijds zal men een opleiding pas inrichten indien er een voldoende groot potentieel aan studenten is. Wanneer dit niet het geval is, zal de opleiding niet worden aangeboden. Het loont economisch gezien niet, en bovendien heeft in Vlaanderen het rationalisatiepact van het hoger onderwijs deze minimumgrens wettelijk vastgelegd op 115 studenten in een bacheloropleiding in 2014. Hierdoor heeft men eerder een algemene opleiding geografie, dan een gespecialiseerde opleiding sociale of fysieke geografie; waardoor de specialisatie van masterstudenten merkbaar lager ligt in Vlaanderen dan in Nederland. Dit patroon komt duidelijk naar voren in de kaart (zie figuur) waarin de rekrutering van studenten voor de opleiding 'vastgoed' op hogescholen in Vlaanderen wordt weergegeven. Daarop is te zien dat in Limburg (in het oosten) en West-Vlaanderen studenten relatief minder vaak opteren 'vastgoed' te studeren. In centraal Vlaanderen zien we dat de opleiding wordt aangeboden door drie verschillende hogescholen binnen een kleine ruimte. Daar treedt er duidelijk ruimtelijke concurrentie op. Gent heeft hier duidelijk het voordeel op Aalst, dat als kleinere stad minder bereikbaar is. Dat dit te maken heeft met bereikbaarheid eerder dan met inhoud van de opleiding, wordt bewezen doordat de drie opleidingen in dit geval inhoudelijk heel erg verschillend zijn. Toch vindt men een concentrisch patroon terug, waarin lokaal wordt gerekruteerd.

Rekruteringsstrategie

Voor universiteiten en hogescholen loont het dus om een rekruteringsstrategie te hanteren die is gericht op rechtstreekse concurrentie met de andere universiteiten binnen dezelfde regio. Op zichzelf biedt een dergelijke concentratie van gelijkaardige opleidingen mogelijkheden tot specialisatie: drie verschillende vastgoedopleidingen is voor de hele regio beter dan drie exact dezelfde. Het financieringsmodel promoot echter een strategie van monopolievorming ten koste van die

specialisatie. Men gaat associaties aan om zo ook in andere steden studenten te kunnen inlijven in de eigen organisatie. Niet met als doel om zoveel mogelijk opleidingen aan te bieden, maar met als doel dezelfde opleiding aan zoveel mogelijk studenten aan te bieden met als resultaat dat expertise 'uitgesmeerd wordt' over het onderwijslandschap. Zo wordt de richting 'Office Management' in de provincie West-Vlaanderen maar liefst vier maal aangeboden: twee maal in Kortrijk en twee maal in Brugge, en dit telkens door zowel de associatie Universiteit Gent als de associatie KU Leuven. Universiteiten en hogescholen gaan met andere woorden heel bewust in concurrentie met elkaar, en proberen zo de traditionele rekruteringsbasis van de concurrenten te veroveren.

Universiteiten worden vanuit de overheid nauwelijks beloond voor het leveren van kwaliteit

Territoriale veroveringsdrang

Het mag duidelijk zijn: de realiteit ligt ver van de visies voor het hoger onderwijs. Waar men in het Nederlandse taalgebied hoopt op een top 5-plaats als kennisintensieve regio, gericht op specialisatie en excellentie, zorgt het huidige financieringssysteem ervoor dat instellingen het tegenovergestelde doen. Marketingstrategieën hebben meer weg van een territoriale veroveringsdrang dan van een profilering naar gespecialiseerd kwaliteitsvol onderwijs en onderzoek, ook al voeren de visies van instellingen en overheid een totaal ander discours. De discrepantie is frappant en contraproductief want het financieringssysteem sluit niet aan bij de visie die wordt gepromoot en is op lange termijn dus onhoudbaar. Al heeft het ook zijn charmes. Hoeveel mensen hebben al een film in de cinema bezocht waarbij een van de trailers reclame was voor het studeren aan de KU Leuven in Gent?

Valerie De Craene is assistente geografie aan de KU Leuven. Michiel van Meeteren doctoreert aan de vakgroep geografie, Universiteit Gent. Beiden zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

Dosi, G., P. Llerena & M. Labini (2006) The relationships between science, technologies and their industrial exploitation: An illustration through the myths and realities of the so-called "European Paradox." *Research Policy*, 35(10), pp. 1450–1464.

KU Leuven (2012) Jaarverslag 2012.

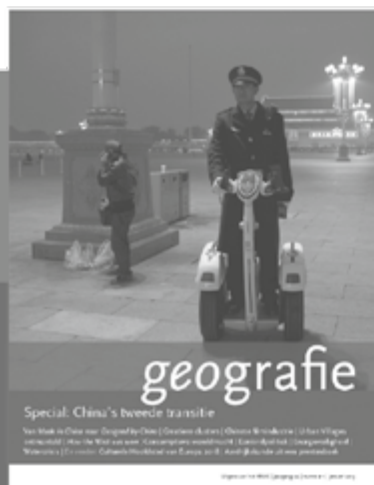
Rathenau Instituut (2012) Feiten en Cijfers. De Nederlandse Universiteiten.

Universiteit van Amsterdam (2012) Jaarverslag 2012.

Vanneste, D. & V. De Craene (2010) Determinanten van het aanbod en rekrutering voor professionele opleidingen. KU Leuven.

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten | reisverhalen | opinies | achtergrondinformatie | recensies | columns | geografische agenda | interviews | nieuwsberichten | boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts € 34 per jaar, aio's en oio's betalen € 70,50 (normale prijs € 94,50 per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
030 7115 110 voor een abonnement.
Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG
g